

Vége szabad! A felszabadított rabszolgák hatása a Római Birodalomra

A felszabadított rabszolgák szerepe mind a mindennapi élet, mind a közélet szempontjából jelentős volt a Római Birodalomban. Elég csak Claudius nagyhatalmú munkatársaira, Pallasra vagy Narcissusra gondolni. Az irodalmi források negatívan elfogultak a felszabadítottakkal szemben. Elég ha Trimalchio lakomájára utalunk. A feliratos és más források alapján ez a kép árnyalható. Veyne, Treggiari és mások kutatási úttörőek voltak e tekintetben, de a téma aktualitását mutatja, hogy nem sokkal az ismertetendő kötet előtt jelent meg *Henrik Mouritsen* hasonló tárgyú monográfiája (*The Freedman in the Roman World*. Cambridge University Press, 2011). Jelen kötet a bevezetőkön kívül nyolc tanulmányt tartalmaz, amelyek többek között a temetkezésen, a gazdasági szerepvállaláson, a társadalmi információáramlás működtetésén keresztül tárgyalják a felszabadított rabszolgák helyzetét. A tanulmányok a kommunikáció, az ön-reprezentáció, a 'social network' és az integráció fogalmain keresztül világítják meg a Kr. e. I. és a Kr. u. I. századi felszabadítottak helyzetét.

Barbara E. Borg (*The Face of the Social Climber: Roman Freedmen and Elite Ideology*, 25–49.) azt írja, hogy a felszabadítottak által emelt síremlékek, bár kevésbé kiemelkedő kivitelűek, mint az arisztokrácia nyughelyei, mégis felülmúlják a társadalom más rétegeinek hasonló rendeltetésű alkotásait. Igazi virágkoruk a Kr. u. I. század második felére tehető. Céljuk az volt, hogy bemutassák: az elhunyt a rabszolga léttel együtt járó béklyók ellenére sikeresen felemelkedett a társadalomban. A reliefek fiziognómiáját vizsgálva arra juthatunk, hogy néhány alapvető fiziognómiai típus készletéből választhattak a megrendelők. De ugyanez a készlet állt az arisztokrácia rendelkezésére is. A portrék nem individualizáltak, hanem – a készletből való választástól függően – üzenetet hordoznak, pl. hasonlóságok az egyszerű ember portréinak vonásaiban az uralkodó családok tagjainak ábrázolásához. Ez olykor odáig vezetett, hogy a modern kutatókat is megtévesztette, pl. Caesar portréinak az esetében. A készletből való választást nem csupán a

külső jegyek, hanem az azokhoz társuló morális kategóriák befolyásolták. Még az olyan – látszólag – realiztikus elemek, mint az életkor bemutatása sem feltétlen utalnak az elhunyt életkorára, hanem például olyan erényeket hivatottak kifejezni, mint a bölcsesség, megfontoltság, tekintély, amelyek magasabb életkorban jellemzőek. A portrék tehát nem úgy mutatják be az elhunytat, ahogyan az valóban kinézett, hanem a köztársaság korabeli felső rétegekhez kapcsolható fiziognómiai és képi formulákat használnak. A felszabadítottak képmásai tehát azt mutatják, hogy az ábrázoltak átvették a felsőbb rétegek közös értékrendjét.

Pauline Ripat (Locating the Grapevine in the Late Republic: Freedmen and Communication; 50–65.) a 'social network theory' keretében helyezve elemzi azokat a kapcsolatokat, amelyek a társadalom vezető köreit, a politikusokat és a választókat összekötötte. A felszabadítottak – úgy véli – kulcsszerepet játszottak abban, hogy a választók véleménye alulról felfelé áramoljon. A mai információs robbanás időszakában, amikor az információhoz való hozzáférés akadályai sorra ledőlnek, nehéz elképzelni, hogy az ókori Rómában bármilyen hírhez, s főleg hiteles információhoz nehezebb volt hozzájutni társadalmilag eltérő helyzetű rétegek között. Ezt az akadályt hárítják el a felszabadítottak, akik nemcsak patrónusukkal, hanem a társadalmi ranglétrán alattuk állókkal is kapcsolatokat ápolnak. Ripat ezt a kapcsolati és információáramlási hálót működésében mutatja be Cicero és öccse levélváltásának figyelembe vételével.

Teresa Ramsby ('Reading' the Freed Slave in the Cena Trimalchionis; 66–87.) érdekes nézőpontot választott írása kiindulópontjául. A Trimalchio házáat díszítő 'feliratokat' vizsgálta a házigazda önreprezentációja szempontjából. A feliratokon Trimalchio kifelé rendes rómainak, szigorú *pater familias*-nak mutatja magát, holott a mű szereplői és olvasói éppen az ellenkezőjét tapasztalhatják. Az ebből leszűrhető megjelenítés az úgazdag felszabadított paródiája mellett mást is sugall. Nemcsak egy sikeres embert mutat be, aki sokkal többet ért, mint azt rabszolga származásából várni lehetett, hanem mutatja azt is, hogy a gazdasági és társadalmi képlet eltolódott: az alacsony származásúak arisztokrata kortársaikkal egy szinten élhetnek. Trimalchio a társadalmi elvárásoknak megfelelőnek akar tűnni, de eközben túlzásokba és ellentmondásokba esik. Trimalchio persze a legszembetűnőbb és karikírozott példa. A többi felszabadított sokkal kedvezőbb színben tűnik fel, mutatva, hogy egy közösséget nem a legláthatóbb tagjain keresztül kell megítélni.

Koenraad Verboven (The Freedman Economy of Roman Italy; 88–109.) azt teszi tanulmánya tárgyává, milyen szerepet játszottak a felszabadítottak a

római Itália gazdaságában. Főleg feliratos emlékek kvantitatív vizsgálatával kimutatja, hogy a felszabadított rabszolgák a népesség jelentős részét tették ki. Ostiában például a sírfeliratok több mint kétharmada felszabadítottaké, igaz Ostia – kereskedelmi központ jellege miatt – nem reprezentálja megfelelően az itáliai lakosságot. Magas az aránya a felszabadítottaknak a foglalkozást megnevező feliratokon, ami egyfajta társadalmi és pszichológiai tünetként fogható fel, de magyarázható a rabszolgatartó társadalom jellegéből is. A rabszolgák neveltetése fontos szerepet játszott a szakemberállomány utánpótlásában. A kitanítatással a rabszolga értéke is megnőtt. Ráadásul a szabad munkaerőtől eltérően, ellesve a szakmai fogásokat, nem függetlenedhetett urától, nem léphetett fel annak versenytársaként. Ez a szempont még akkor is igaz, ha utóbb felszabadult. A felszabadítottakat jogi kötelék fűzte egykori urukhoz, ami gazdaságilag is hozzákötötte a volt rabszolgát gazdájához. A szakmai csoportosulások feliratain is együtt jelennek meg a tagok között patrónusok és libertinusok. A köztük lévő viszony egyfajta bizalmi háló volt, ami inkább az együttműködést, s nem a versenyt erősítette.

Marc Kleijwegt (Deciphering Freedwomen in the Roman Empire; 110–129) a felszabadított nők helyzetét helyezi előtérbe. Az észak-amerikai rabszolgaság kapcsán sokat vizsgált kérdést az antikvitás kutatása elhanyagolta, holott úgy tűnik, a gazdasági tevékenységben a felszabadított rabszolgánők nagyon is aktív szerepet játszottak. Erre utal pl. Abudia Megiste (CIL 6.9683) esete, akit sírfeliratán férje (és egyúttal felszabadítója) gabona- és zöldségkereskedőként jellemez.

Carlos R. Galvao-Sobrinho (Feasting the Dead Together: Household Burials and the Social Strategies of Slaves and Freed Persons in the Early Principate; 130–176) több mint húsz lapnyi jegyzetapparátussal ellátott tanulmánya nem a felszabadítottak politikai és gazdasági szerepére teszi a hangsúlyt, hanem azt vizsgálja, hogyan integrálódtak a társadalomba a temetkezés szférájában. A *columbaria*, vagyis a nagyméretű síremlékek, amelyek főleg rabszolgák és volt rabszolgák holttesteit tartalmazták, Augustus korában hirtelen elterjednek, majd Kr. u. 100 körül visszaszorul használatuk. A *columbaria* elterjedését a szerző azzal magyarázza, hogy ebben az időszakban a rabszolgák és felszabadítottak valamelyest függetlenednek uraiktól, s emiatt közeli kapcsolatot ápolnak hasonló helyzetű társaikkal. Ez tükröződik temetkezéseikben. A felszabadítottak gazdasági fellendülése és társadalmi emelkedése az első század második felében az oka annak, hogy az ilyen jellegű temetkezés elterjedtsége visszaesik.

Nem az antikvitás világába vezet, de két módon mégis kapcsolódik a kötet többi tanulmányához *Michele Valerie Ronnick* ('*Saintly Souls*': *White*

Teachers' Advocacy and Instruction of Greek and Latin to African American Freedmen; 177–195.) tanulmánya. A görög és a latin oktatásának szerepét mutatja be az amerikai felszabadított rabszolgák társadalmi integrációjában. A tanulmány azokra a fehér tanárookra fókuszál, akik a XIX. század második felében arra vállalkoztak, hogy afrikai-amerikaiakat tanítsanak. Az amerikai délen létrehozott oktatási intézmények, mint az Oberlin College, az Atlantai, a Fisk és a Lincoln Egyetem tantervében nagy súlyt kapott a klasszikus nyelvek oktatása. A Fisk Egyetemen pl. 9 latin és 6 görög kurzus volt, amihez képest összesen 11-et kapott az angol, a matematika és a történelem együttvéve. Az elkötelezett, s működésük során a helyi fehér társadalom elutasításával is szembenézni kénytelen tanárok (mint pl. *William Sanders Scarborough*, *Adam K. Spence*) munkájának eredményeképp egy nemzedék alatt sikerült visszazorítani a feketék írástudatlanságát.

Záróösszejében *Eleanor Winsor Leach* (*Response Essay: What has Pliny to Say?*; 196–210) felhívja a figyelmet néhány kérdéses pontra: nem rendelkezünk olyan irodalmi forrással, amiben egy felszabadított jelenítené meg magát vagy társadalomban elfoglalt helyét; a kötetben javarészt olyan példák fordulnak elő, amelyek a sikeres felszabadítottat láttatják, de a valós helyzet árnyaltabb lehetett (a sikertelenek nyilván nem hagytak maguk után emlékműveket stb.); a felszabadítás hosszú folyamat volt, ami mindig egyedi aktusban testesült meg.

Sinclair Bell–Teresa Ramsby (szerk.): *Free at Last! The Impact of Freed Slaves on the Roman Empire* (Végre szabad! A felszabadított rabszolgák hatása a Római Birodalomra); Bristol Classical Press, 2012. XII + 212.

Takács Levente